

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

531 תשפ"א וי"ג אלול
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482

הנושא: כיצד רבי יוחנן הזכיר לריש לקיש את עברו?

יסורים כל ימיו "יש לקוות שהלומד מתוך ספריו ינצל מיסורי הנפש והגוף והרכוש ויהיה כן בזכותו".

הגביר רבי איציק מליסא שמע על העילוי הצעיר ורצה לזכות בו כחתן לבתו. הגיע הגביר לשיבה עם שני תלמידי חכמים מופלגים על מנת לבוחנו. החלו הללו לדבר אתו בלימוד, ורבי עקיבא שותק. התאכזבו, וכמוהם התאכזבו החותן – לעתיד. אמרו לשוב על עקבותיהם, ולחזור כלעומת שבאו.

תמה דודו של רבי עקיבא, ראש הישיבה, ושאלו, מדוע לא השבתם להם? אמר לו: "הייתי אמור לענות להם, שמאחד מהם נעלמו דברי התוספות והשני שכח גמרא מפורשת... אמרתי לעצמי, מוטב שיתבטל השידוך ולא אלבין פניהם ברבים". התפעל רבי וואלף ממידותיו של הבחור, לא פחות מאשר מלימודו, ואמר לו: "יודע הנך מה? הבה נזמין אותם שוב, ולא תתפלפל עמם בלימוד אלא תשמיע להם את דברי תורתך בלבד". לכך הסכים. חזרו השלושה – החותן לעתיד ושני תלמידי החכמים שעמו – לשיבה, ושם השמיע להם רבי עקיבא אייגר לפול עמוק ומקיף, שגילה טיפה מים בקיאותו בתורה כולה. התפעמו, ומיד נסגר השידוך.

ובליסא, סיפר החותן לכולם על החתן בו זכה, פאר והאדיר את שמו, וכולם ציפו בקוצר רוח לבואו של החתן הצעיר אל העיר. ואכן, באחד הימים הגיע החתן לביתו של חותנו, ותלמידי החכמים של העיר כולה ציפו בדריכות רבה לבואו של העילוי לבית המדרש, על מנת לשמוע את פלפוליו הגאוניים ולהתבשם מעומק לימודו. הגיע החתן, וכולם מקיפים אותו ומבקשים לשמוע את סברותיו, והוא מחריש. התקיפוהו בשאלות, והוא שותק. שואלים לחוות דעתו בעניין קטע תוספות זה, או בגמרא אחרת, והוא אינו מגיב. התאכזבו מרות, והחותן שומע, ולבו מלא טרוניה וכעס, הכך יעלה בגורלו? את בתו כלילת המעלות, שעושר אביה יכול לפרנס את בעלת התלמיד חכם, ייתן לעם הארץ זה?! שאינו יודע להשיב דבר לשואליו?! את הפלפול הוא ששמע בישיבה, מן הסתם למד מאחר, אבל מעצמו אינו יודע דבר... מן הדין לפרק את השידוך!

רמז לחתנו שישבו לשיבה. לא רצה להודיעו מיד שהוא מבטל את השידוך, אלא אחרי שכבר יהיה בישיבה, ישלח אליו שליח שיודיע לו על פירוק התנאים. רבי עקיבא ביקש להישאר עוד מעט בליסא. תמה החותן, אבל הבליג ושתק.

"ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתנדע יוסף אל אחיו. ויתן את קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה. ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו".

בשעה מרגשת זאת בו מחליט יוסף להתגלות לאחיו, יוסף אינו יכול לשאת את המחשבה שגם אנשים זרים יהיו נוכחים בחדר, והוא מצווה בתקיפות: "הוציאו כל איש מעלי!". וכדי להדגיש שאמנם נתמלאה פקודתו, המקרא מדגיש: "ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו".

הקפדת יוסף על בידוד מוחלט בעת המפגש. מבוארת במדרש תנחומא: "כך אמר יוסף בלבו, מוטב שאהרוג ולא אבייש את אחי בפני המצרים".

וכן מבואר בדברי הרמב"ן: "וטעם בהוצאה, שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכירו להם המכירה, כי תהיה להם גם אליו למכשול, שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם, אלו אנשי בוגדות, לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמונותינו, בגדו באחיהם, גם באביהם בגדו, מה יעשו במלך ובעמו, וגם ביוסף לא יאמינו עוד".

ובפירוש בעלי התוספות (מ"ה, א') מובא: לפי שאמר הוציאו כל איש מעלי, היו מצרים מטים אזניהם לשמוע ותמהים מאד. וכשאמר יוסף 'העוד אבי חי' לא הקפיד אם הם שומעין, אבל כשרצה לומר 'אשר מכרתם אותי' לא רצה שישמעו לפי שנשבע להם כשמכרוהו שלא יגלה, ולכן אמר 'גשו נא אלי'".

כלומר, יוסף לא הסתפק רק בלהוציא את האנשים שהיו בחדר, כי הוא הבין שהסקרנים הללו נצמדים לדלתות להקשיב מה קורה בפנים, לכן הוא ביקש מהם שיגשו אליו, ובלחש אמר להם: "אשר מכרתם אותי", אבל על שאלת "העוד אבי חי", לא חשש שישמעו בחוץ ושאל בקול רם.

מסופר על הגאון רעק"א שגאונותו המופלגת בתורה התפרסמה בגיל צעיר מאד. כאשר היה בן 12 בלבד, כבר כתב חידושים על מסכת חולין, בלומדו בישיבת דודו רבי וואלף אייגר. בגיל 15 בלבד כבר השמיע בה שיעורים.

[תלמידו של רעק"א הגאון רבי אליהו גוטמאכר זצ"ל בהסכמה להגהות רעק"א על השו"ע כתב, שהיות ורעק"א למד תורה מתוך

והנה, לקראת סוף השבוע, שב החתן לבית המדרש, וביקש לשוחח עם תלמידי החכמים הגדולים שבו. פנה ושאל, התקף והשמיע, לפל ודרש – לא היה גבול להתפעלותם. כל העילויים והמתמידים הגדולים של העיר שבו והתקבצו סביבו, והשמיעם מדברותיו, ולא שבעו מהתנצחותם עמו. הכל יצאו מגדרם מרוב התפעלות, והודו ואמרו: אכן זכה רבי איציק פרנס בגאון הגאונים! כל כתר לא גדול מדי עבור תהילת לימודו!

פנה אליו חותנו ואמר לו, "ומדוע ציערתני בתחילת השבוע כל כך? למה גרמת לכולם – ולי בכללם – לחשוב שמקח טעות עשיתי, וכי הדיבורים אודותיך היו מוגזמים ומופרכים? על מה ולמה גזרת עליי עוגמת נפש כזו?"

השיבו החתן הצעיר ואמר לו: "כשהגעתי לעיר, גיליתי שישנו כאן חתן נוסף שחותנו מתפאר בו. תלמידי החכמים משוחחים עמו בלימוד, ובאמת תלמיד חכם עצום הוא. חותנו התגאה בו ורווה נחת מדבריהם של תלמידי החכמים אודותיו. חששתי ופחדתי, שמא לימודי ופלוילי יאפילו על החתן השני..."

העדיף לסבול את הבושה, את ביטול השידוך וכל הכרוך בזה, על מנת לא לגרום לפגיעה במעמדו של אחר!

והנה שנינו במשנה במסכת בבא מציעא (נח:): "כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה חפץ זה - והוא אינו רוצה ליקח; אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך". והרמב"ם פסק כן להלכה (בהל' תשובה פ"ז ה"ח): "וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים, או להזכירן לפניו כדי לביישו, או להזכיר דברים וענינים הדומין להם כדי להזכירו מה עשה, הכל אסור ומוזהר עליו בכלל הונית דברים שהזהירה תורה עליה, שנאמר (ויקרא כ"ה, י"ז) 'ולא תונו איש את עמיתו', וכן נפסק בשו"ע (ח"מ סי' רכ"ח ס"ד).

ומחדש החיד"א ז"ע בספרו 'מראית העין': "נראה, דאפילו עשה תשובה שלימה מאהבה, שזדונות הם זכויות, לא יאמר לו כן, ואף שיש צד שאומר לשבח, כלומר, שזכה לתשובה שלימה, מכל מקום - מתבייש ודאי, ובפרט אם אמר בלישנא דמשתמע לתרי אפי, ודלא כמו שכתב הרב 'עיון יעקב', ע"ש."

כלומר מחדש החיד"א שגם כשכוונתו להביע שבחו, שזכה לתשובה שלימה עד שנתהפכו זדונותיו לזכויות, אסור לומר כן, כי סוף סוף מתבייש במה שנכשל אז בחטאו.

ובהא מילתא מצינו דין ודברים שהיה בין רבי יוחנן וריש לקיש, דמסופר בגמרא בבא מציעא (פד:): "יומא חד הוה מפלגי בי מדרשא: הסיף והסכין והפגיון והרומח ומגל יד ומגל קציר, מאימתי מקבלין טומאה, משעת גמר מלאכתן, ומאימתי גמר מלאכתן, רבי יוחנן אמר משיצרפם בכבשן, ריש לקיש אמר משיצחצחון במים. אמר ליה: לסטאה בלסטיותה ידע". וכתב רש"י: "לפי שהיית לסטים, אתה בקי באותן כלי אומנות ליסטיות". ונתקשו המפרשים (ע"י מהרש"ל), הכיצד הזכיר רבי יוחנן לריש לקיש, שהיה בעל תשובה, "לסטאה בלסטיותה ידע", הלא אסור לומר "זכור מעשיך הראשונים" משום הלאו ד"לא תונו איש את עמיתו".

ובספר 'תקנת השבים' להרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל (אות י) כתב בזה: "כי בודאי אדם גדול כמותו (=כריש לקיש) זכה לתשובה גמורה מאהבה, שכל זדונותיו נעשו זכויות להיות

מאירים ומזהירים ממש זכויות, ומה שהיה קודם רבי בין הליסטים נחשב לו לגדולה ומעלה ממש כמו עכשיו שהוא רב בין החכמים, כי כך הוא ישועת ה' יתברך למי שזוכה שמאיר את עיניו להשיג זה בעולם הזה איך העוונות זכויות ממש שיש בהם קדושה, דעל כן נכתבו כל חטאי ישראל בתורה הקדושה הקיימת לעולמי עד, והרי לעתיד נאמר (ירמ' ג, כ) ד"בוקש עוון ישראל ואיננו וחטאת יהודה ולא תמצאנה", ואיך נכתבו בתורה להיות למזכרת עוון לעולמי עד? ועל כרחך, דאחר התיקון הגמור שהכל נעשה זכויות, ויאיר זה לעיני הכל איך הם זכויות אין כאן גנות ומזכרת עוון אלא שבח ומזכרת זכות".

ובזה מיישב התמיהה האמורה: "דלא עבר רבי יוחנן ח"ו מאיסור אונאת דברים, דלא יאמר לבעל תשובה 'זכור מעשיך ראשונים', אבל ודאי גם רבי יוחנן החזיקו... דגם מעשיו הקודמין נחשבין זכויות ואין כאן גנות כלל, ולא נתכוין לגנותו מתחילה, ואע"פ שקראו ליסטא לפי שהיה בין הליסטים".

דבריו עולים יפה כפי שיטת ה'עיון יעקב', כי אם הכוונה באמירת 'זכור מעשיך הראשונים' היא להפליא הדבר שזכה למדרגה הנעלית של תשובה מאהבה, אין בכך משום איסור אונאה. אולם אכתי צריך ביאור לפי שיטת החיד"א הסובר כי גם בתשובה מאהבה אין להזכיר עוונותיו, כיצד הזכיר רבי יוחנן לריש לקיש את עברו?

ואולי אפשר ליישב על פי מה שכבת הרמ"ע מפאנו ז"ע בספר הגלגולים (מערכת ת'), שריש לקיש היה גלגולו של תובל קין אשר היה "לְטֹשׁ כָּל חַרְשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרָזָל". וכוונת רבי יוחנן היתה לגלגולו הקודם, ולא חס ושולם למעשיו הרעים שעשה קודם שחזר בתשובה.

הגרי"ש אלישיב זצוק"ל בהערותיו תירץ, דרבי יוחנן לא נתכוין כלל לגנותו, ואמר לו זה בניחותא לצורך הלימוד, שלכך מודה לו ולא עלה על דעתו שיגרם מזה חלישות הדעת.

ועוד הסבר יש לומר על פי דברי הירושלמי בסוף תרומות, המביא שני מעשים, האחד עם רבי יוחנן, שמחמת ששדדו ממנו את כספו, לא יכול היה לענות על שאלותיו של ריש לקיש (אף שחיבב מאוד את שאלותיו כמבואר בבבא מציעא פד.), ולתמיהתו של ריש לקיש הסביר: "כל האברים תלויים בלב והלב תלוי בכיס" (ע"י מה שכתבנו בזה בהגדה של פסח אות ק"א). ומסיים הירושלמי, שריש לקיש שראה את צערו של רבי יוחנן, רדף אחר השודדים עד שהשיגם והחזיר את כל כספו של רבי יוחנן. כיעו"ש.

כמו כן עם רב אמי, שנתפס במקום סכנה להריגה וכבר נתיאשו ממנו ואמרו "יכרך המת בסדינו", עם כל זה ריש לקיש אמר: או אני אהרוג או אני אהרג, ואני הולך, ובכח אציל את רבי אמי. הלך ושחררו מהם ובתמורתו הבטיח להם ברכה מפי רבי יוחנן: "בואו אצל הזקן שלנו והוא יתפלל עליכם". הלסטים באו אל רבי יוחנן. ברכתו היתה: "מה שרציתם לעשות לו, יבוא עליכם". לא הספיקו להגיע לעיר אפיפסרוס עד שנהרגו כולם. יעו"ש.

וזו היתה כוונת רבי יוחנן שעדיין ריש לקיש משתמש בכח הליסטות, אך בדרך הנכונה כדי להציל עשוק מיד עשוק, כפי שעשה עמו ועם רב אמי. אולם ריש לקיש חשב שכוונתו היא לזמן בו עדיין לא חזר בתשובה והיה ראש השודדים. ולכן שאל, מה הועלת לי.